

معرفی الگوی اقتصاد مقاومتی به عنوان مدل بومی توسعه پایدار

سید کمال واعظی^۱

محمد فدایی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۱۱/۲۷

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۰۹/۱۷

چکیده

توسعه مهم ترین کلمه و بنیادی ترین هدف از حیات هر جامعه ای است. در جمهوری اسلامی ایران نیز چند سالی است مفهوم اقتصاد مقاومتی به عنوان مدل توسعه مطرح شده است. تحقیق حاضر در تلاش است تا با مؤلفه شناسی اقتصاد مقاومتی و مطالعه تطبیقی آن با مدل های توسعه پایدار در جهان، الگوی اقتصاد مقاومتی را مدلی برای توسعه پایدار در جمهوری اسلامی معرفی نماید. بدین منظور از روش تحقیق کیفی خبرگی و مصاحبه با ۱۵ نفر از خبرگان استفاده شده است. سپس داده های حاصل از تحقیق با استفاده از فن تحلیل محتوا مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و نتیجه تحقیق بر اساس مؤلفه ها و مفاهیم استخراج شده، مدل اقتصاد مقاومتی با مؤلفه های الگوی توسعه پایدار مورد مطابقت داده شد.

کلیدواژه ها: توسعه پایدار، مدل بومی، اقتصاد مقاومتی، فن تحلیل محتوا

۱- دانشیار- مدیریت- دانشگاه تهران

۲- کارشناس ارشد- مدیریت- دانشگاه تهران

مقدمه

همان‌طور که هر فردی در جامعه از الگوی ویژه‌ای از عقاید، باورها و هنجارها رفتار می‌کند، خود جوامع نیز از باور، فرهنگ و آداب ویژه‌ای در حرکت خود پیروی می‌کنند که بر مبانی نظری مشخصی به وجود آمده است. به عبارت دیگر یکی از اصلی‌ترین تفاوت جوامع مختلف با یکدیگر، مبانی نظری و ریشه‌های فرهنگی در کشورهاست. الگوهای توسعه کشورها نیز تحت تأثیر این مبانی نظری قرار دارند، به همین دلیل الگوهای توسعه کشورهای غربی، برای توسعه کشورهای شرقی کارایی چندانی ندارد. همین موضوع کلیدواژه‌ای را تحت عنوان بومی‌سازی مطرح کرده و کشورها را بران داشته تا مدل‌ها و فن‌های بومی خود را طراحی کنند. به عبارت ساده‌تر کار ویژه حوزه علم و فناوری در کشورها رفع نیازها و مسائل آن کشورهاست که عمده این مشکلات و مسائل، مختص به خود آن کشور بوده و راه‌حل‌های بومی نیز احتیاج دارد.

در حال حاضر در ادبیات علمی جهان، مدل‌های توسعه کارایی خود را از دست داده و جای خود را به الگوها و مفاهیم توسعه پایدار داده‌اند. یکی از چالش‌های گفتمان سازی حول اقتصاد مقاومتی، نسبت آن با مدل‌های توسعه پایدار است. تحقیق حاضر به دنبال تبیین این نسبت است به عبارت دیگر هدف از تحقیق حاضر «بازتعریف مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در پارادایم توسعه پایدار و در حوزه‌های سه‌گانه آن» است.

مبانی نظری تحقیق

توسعه پایدار^۱

اگرچه مدل‌های توسعه موجب ارتقاء شرایط زندگی و توفیق در زمینه‌های مختلفی همچون آموزش و بهداشت شده بودند اما مشکلات مهمی را رفته‌رفته در خود نشان دادند. سه مشکل اصلی که موجب رواج تفکر ناکارآمدی مدل‌های توسعه گشت عبارت بودند از نتایج بد کارکردی اجرای سیاست‌های تعدیل ساختاری، افزایش بی‌امان و بی‌وقفه فقر، گرسنگی و

نابرابری در جهان و تخریب نگران‌کننده محیط‌زیست و منابع طبیعی در نتیجه کارکرد تکنولوژی (زاهدی، ۱۳۷۷: ۵۰). موج جدید نگرانی‌ها با انتشار کتاب «آینده مشترک ما» آغاز گشت (Pezzey, 2001:80). در نتیجه‌ی این نگرانی‌ها مفهوم توسعه پایدار جایگزین مفهوم توسعه گشت. اصطلاح توسعه پایدار یا پایا اولین بار در اوایل سال‌های دهه ۱۹۷۰ درباره توسعه بکار رفت. از آن زمان سازمان‌های بین‌المللی که خواهان دستیابی به محیطی مناسب و مساعد برای توسعه‌ی سودمند خود بودند، به موضوع توسعه پایدار پرداختند. از سال ۱۹۸۳ که مجمع عمومی سازمان ملل متحد با قطعنامه ۱۶۱/۳۸، کمیسیون جهانی محیط‌زیست را تشکیل داد، جنبه‌های مختلف توسعه پایدار عرصه رایزنی‌ها و مذاکرات جدی بین‌المللی شد. در نهایت و پس از بسیج شدن تعداد زیادی از متخصصان و مشاوران فنی و علمی این حوزه، دستوری آماده شد و در میان ۱۷۲ کشور از کشورهای مستقل جهان مورد بحث قرار گرفت و نهایتاً پروتکل بین‌المللی توسعه پایدار تحت عنوان «دستور کار ۲۱؛ دستور کار توسعه پایدار برای قرن ۲۱» در قالب ۴۰ بند در سال ۱۹۹۲ در ریودوژانیرو برزیل به تصویب اجلاس عمومی رسید و در اختیار کشورهای عضو قرار گرفت. به کار بردن واژه توسعه پایدار بعد از کنفرانس ریودوژانیرو در سال ۱۹۹۲ در محافل علمی فراگیر شد (ضرابی، ۱۳۸۰: ۱۳).

واژه پایدار از واژه لاتین *Sustenere* مشتق شده که به معنای حفظ و نگاه داشتن است. تاکنون تعاریف متعددی از توسعه پایدار ارائه شده است و روایت‌های گوناگون از این عبارت ناشی از ابعاد وسیع و نه‌چندان روشن آن دارد (Ciegis, 2003). برای مثال اسمیت (۱۹۹۵) هفتاد تعریف و دسبون (۱۹۹۵) حدود سیصد تعریف در این زمینه را شناسایی کرده‌اند (Wiener, 2000). باین حال تعریفی که می‌توان گفت اجماع نسبی در مورد آن وجود دارد تعریف کمیسیون براتلند^۱ است. در این تعریف توسعه پایدار فرایندی است که طی آن مردم یکی کشور نیازهای خود را تأمین و سطح زندگی خود را ارتقا می‌بخشند بدون آن‌که منابعی را که به نسل‌های بعدی تعلق دارد، مصرف کنند (Rajyalakashmi, 2004).

نکته‌ی اساسی در مفهوم توسعه پایدار مسئله در نظر گرفتن حقوق نسل‌های آینده است که از آن به «عدالت بین نسلی»^۲ یاد می‌شود. قرابت مفهوم «عدالت بین نسلی» و «توسعه پایدار» تا

^۱ Bratland

^۲ Intergenerational Justice

جایی است که بر اساس نظر وودوارد^۱ در سال‌های اخیر اکثر مباحث مربوط به برابری بین نسلی، با استفاده کردن از واژگانی چون توسعه پایدار طرح گردیده است (Woodward, 2000: 581). دلیل اصلی مطرح شدن این موضوع، محدودیت منابع است. محدودیت منابع و این‌که سرمایه‌های جهان محدود هستند سرآغاز و علت ایجاد «نظریه‌های محدودیت‌ها» بود. منشا نظریه محدودیت‌ها در تحقیقات متفکرانی چون مالتوس (۱۷۹۸) و ریکارد (۱۸۱۷) قرار دارد (توحیدی نیا، ۱۳۸۳). مالتوس نگران محدودیت‌های منابع بود. وی اعتقاد داشت که با توسعه اقتصاد، رشد جمعیت سریع‌تر از رشد وسایل امرارمعاش بوده و وضعیت بی‌ثبات و نابسامانی ایجاد خواهد شد. ریکاردو جنبه پیچیده‌تر و نسبتاً خوش‌بینانه‌تری را مدنظر قرارداد. وی اظهار نمود که محدودیت‌های نسبی مانع اصلی رشد اقتصادی است (جوونز ۱۸۶۵). در همین زمینه اندیشمندان گوناگونی مواضع صریحی بیان داشته‌اند که برخی از آن‌ها در جدول ۲ آورده شده است.

جدول ۱: نظر اندیشمندان درباره عدالت بین نسلی

در نامه‌ای به مدیسون از این اصل که نسل‌های آینده در سهم شدن در منافع حاصل از منابع زیست‌محیطی حق اخلاقی دارند، حمایت کرده است. (Howarth, 2007)	Jefferson (۱۷۸۹)
هر نسل حق دارد از مواهب طبیعی استفاده و لذت برد اما این مواهب باید برای نسل آینده باقی بماند.	Rawls (1979)
حفظ و صیانت از فرصت‌ها برای نسل‌های آینده یک درک عرفی حداقلی از عدالت بین نسلی است.	Page (1982)
ما به آیندگان آن میزان سرمایه‌گذاری را بدهکاریم که نقصان در ذخایر موروثی حاصل از مصرف در سال جاری را جبران خواهد نمود.	Solow (1993)
زمین متعلق به همه نسل‌ها به‌طور یکسان است و لذا هر نسلی باید دارای فرصت یکسان باشد در سهم شدن در بهره‌وری زمین.	Page (1997)
زندگی انسان‌ها منوط است به یک برنامه همکاری که به وسعت تاریخ گسترش یافته است و مدیریت می‌شود با همان مفهومی از عدالت که نحوه همکاری و هماهنگی معاصران را تنظیم می‌نماید. وی بر این عقیده است که همان مفهوم	Rawls (1999)

^۱Woodward

عدالت که در زمینه همکاری بین اعضاء یک نسل مطرح است، در همکاری میان نسل‌ها نیز ساری و جاری می‌باشد.	
عدالت الزامات و تعهداتی را بر انسان‌های فعلی بار می‌کند که در ارتباط با انسان‌های آینده است و اعتقاد دارد که شرایطی لازم است تا یک ساختار اجتماعی بنیادین عادلانه بین زمانی ایجاد و حفظ و صیانت شود.	Rawls (2001)
مسئله عدالت بین نسلی را مرتبط با موضوع حقوق و تعهدات می‌داند و قائل است به این که اگرچه انسان‌های آینده اکنون حقی ندارند اما این دلیل نمی‌شود که حقوق آتی آن‌ها می‌تواند اکنون مورد خدشه و تجاوز قرار بگیرد.	میر (۲۰۰۳)
مفهوم پایداری این نکته را به سیاست‌گذاران خاطر نشان می‌سازد که حقوق و منافع نسل‌های آینده را مورد توجه قرار دهند.	Norton (2005)
ارزش حال پیامدهای بهینه برای نسل‌های بسیار دور خیلی شوم است زیرا بعد از رسیدن به یک قله ابتدایی، مصرف و مطلوبیت در آینده خیلی بلندمدت عاقبت به صفر میل می‌کند که این به معنای ناپایداری توسعه است.	داسگوپتا و هیل (۲۰۰۸)

مدل‌های توسعه پایدار

مدل‌های زیادی در مورد توسعه پایدار وجود دارد. از جمله آن‌ها می‌توان به مدل اقتصادی توسعه پایدار (برگ و هوفکس، ۱۹۹۷)، مدل سرمایه طبیعی و کیفیت زندگی (کلادوس و دوان، ۱۹۹۹)، مدل بازی چند نسلی برای تحلیل توسعه پایدار (هاوری، ۲۰۰۳)، مدل کیفی علوم پایداری (ایسناچ و پستچل، ۲۰۰۴)، چارچوب پایداری استراتژیک (گراهام و برتولز، ۲۰۰۴)، مدل مدیریت دولتی استراتژیک و توسعه پایدار (استورر، ۲۰۰۴)، مدل کارت امتیازی متوازن (اسچالتگر و واگنر، ۲۰۰۶) و مدل پایداری در متن سیستمی اشاره نمود. البته مدل‌های عنوان شده برای پاسخ به الزامات و تقاضاهای محیطی در زمینه توسعه پایدار کاستی‌هایی دارند (Robert, 1997: 44). هر یک از مدل‌ها تنها بخشی از دامنه وسیع توسعه پایدار را مورد توجه قرار داده و نظریه‌ها، مدل‌ها، ابزارها، تصمیم‌ها و استدلال‌های خود را بر آن اساس بنا نهاده‌اند. این کار نه تنها موجب ایجاد نقص در آسیب‌شناسی و شناخت شده بلکه موجب «تقلیل‌گرایی» می‌شود.

گلاوین و همکارانش معتقدند که تئوری‌های مدیریت مدرن، در معرفت‌شناسی جزئی و بخشی محدود شده‌اند و انسان را از طبیعت و حقیقت را از اخلاق جدا نموده‌اند. این قلمروی علمی برای پاسخ به نیازهای توسعه پایدار، نیازمند پارادایم‌های دیگری است. بنابراین برای پاسخ به الزامات و مقتضیات جدید، نیازمند تغییر پارادایمی و دستیابی به مدل ذهنی جدیدی هستیم که بتواند با نگاهی کل‌گرا و همه‌جانبه‌نگر، تصویر کاملی از حوزه توسعه پایدار در تئوری و عمل ارائه کند.

از جمله مدل‌هایی که با رویکردی جامع‌پدیده‌پایداری و توسعه پایدار را مورد بررسی قرار داده‌اند می‌توان به مدل کوهر (۲۰۰۱)، مدل رابرت و همکارانش (۲۰۰۱)، مدل پایداری و توسعه پایدار دیزندروف (۲۰۰۱)، مدل کریگ (۲۰۰۴) و مدل توسعه پایدار راهبردی رابرت و همکاران (۲۰۰۶) اشاره نمود.

اقتصاد مقاومتی

در بخش اقتصاد مقاومتی به صورت گذرا و اجمالی، نگاه‌های مختلف اساتید این حوزه را بررسی قرار می‌دهیم. در قدم اول سید حسین میرمعزی (۱۳۹۲) معتقد است اقتصاد مقاومتی تأکید بر روی حوزه‌ای از عملگرهای اقتصادی است که تهدیدهای ناشی از تکانه‌های بین‌المللی و جهانی و نیز خصومت‌های اقتصادی نظیر رژیم تحریم را تبدیل به فرصت‌های درون‌زای اقتصادی می‌کند و اساساً اقتصاد مقاومتی را از اقتصاد حمایتی تفکیک می‌کند. در اقتصاد حمایتی موضوع این است که کشور ضعیف از صنایع خود در برابر کشور قوی باید حمایت کند اما در اقتصاد مقاومتی به یک نظامی اندیشیده می‌شود که وقتی در برابر تهدید قرار می‌گیرد رشد می‌کند و حتی بالاتر از آن جهش می‌کند. وی اقتصاد مقاومتی را حالت ویژه‌ای از نظام اقتصاد اسلامی می‌داند که هدف اصلی آن عبارت است از امنیت، استقلال و خودکفایی اقتصادی (میرمعزی، ۱۳۹۲).

وی ادامه می‌دهد که پدیده دیگری که بر مفهوم اقتصاد مقاومتی مترتب می‌شود - که عموماً نیز مورد غفلت واقع می‌شود - مفهوم و فرهنگ جهاد در حوزه اقتصاد است. جهاد دارای سه ویژگی اصلی است: در جهاد، انسان در راه خدا و به قصد قربت برای حفظ نظام حرکت می‌کند، در جهاد کار و تلاش مضاعف وجود دارد و انسان در جهاد جان و مال خود را فدا می‌کند.

عنصر اصلی که باعث می‌شود اقتصاد مقاومتی قدرت پیدا کند تا تهدیدها را تبدیل به فرصت کند، همین مفهوم جهاد است. و مسئله دیگری که ایشان تأکید می‌کند مشارکت مردم است که اقتصاد مقاومتی اساساً یک حرکت مردمی است و باید مبتنی بر فعالیت مردم بنانهاده شود (میرمعزی، ۱۳۹۱). قوامی اقتصاد مقاومتی را متفاوت از ریاضت اقتصادی می‌داند و معتقد است اقتصاد مقاومتی اقتصادی است که بر محور تولید داخلی شکل می‌گیرد و همچنین معتقد است که این مفهوم ریشه قرآنی دارد^۱ (قوامی، ۱۳۹۱: ۱۲). در مورد مؤلفه‌ها و الزامات اقتصاد مقاومتی قوامی معتقد است: مردمی کردن اقتصاد، دانش‌بنیان کردن اقتصاد، تنوع‌بخشی به صادرات، مدیریت واردات، تأکید بر تولید داخل، اصلاح سبک معیشت، کارآفرینی جامع، بومی‌سازی فناوری، بهبود فضای کسب‌وکار، حذف وابستگی به نفت، مدیریت مصرف، استفاده حداکثری از تمام ظرفیت‌ها و افزایش بهره‌وری از مهم‌ترین مؤلفه‌ها هستند (قوامی، ۱۳۹۱).

علیزاده معتقد است اقتصاد مقاومتی مهندسی اقتصاد در وضعیت خاصی است که این وضع خاص یا ناشی از تکانه‌های اقتصادی اجتماعی داخلی است و یا ناشی از تحریم‌ها و خصومت‌های خارجی. وی همچنین بیان می‌دارد که اقتصاد مقاومتی ۵ رکن اساسی دارد که عبارت‌اند از: عدالت اجتماعی، عزت و اقتدار اقتصادی، رشد و آبادانی، استقلال و اقتدار در عرصه علم و فناوری و ناهم‌سویی منافع جامعه اسلامی با منافع قدرت‌های بزرگ اقتصادی (علیزاده، ۱۳۹۱). وی مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی را مؤلفه‌های روبه‌رو می‌داند: تولید کالاهای اساسی با تکیه بر منابع داخلی، گفتمان سازی و گسترش فرهنگ اقتصاد مقاومتی، اصلاح مدیریت مصرف و هزینه‌ها، گسترش کمی و کیفی صادرات غیرنفتی، گسترش بخش خصوصی به‌عنوان مکمل بخش داخلی، اعمال سیاست‌های ارزی سخت‌گیرانه، گسترش مناسبات اقتصادی با کشورهای منطقه.

دانش جعفری نیز علت اصلی طرح مسئله اقتصاد مقاومتی را تحریم‌های اقتصادی غرب علیه ایران می‌داند. وی معتقد است اقتصاد مقاومتی الگویی است که بتواند در زمان تحریم، اداره اقتصادی کشور را حفظ کند و بدون مشکل امورات اقتصادی کشور را مدیریت کند که لازمه‌هایی به این شرح دارد: باید بتوانیم در نیازهای اساسی کشور خوداتکا بشویم که البته

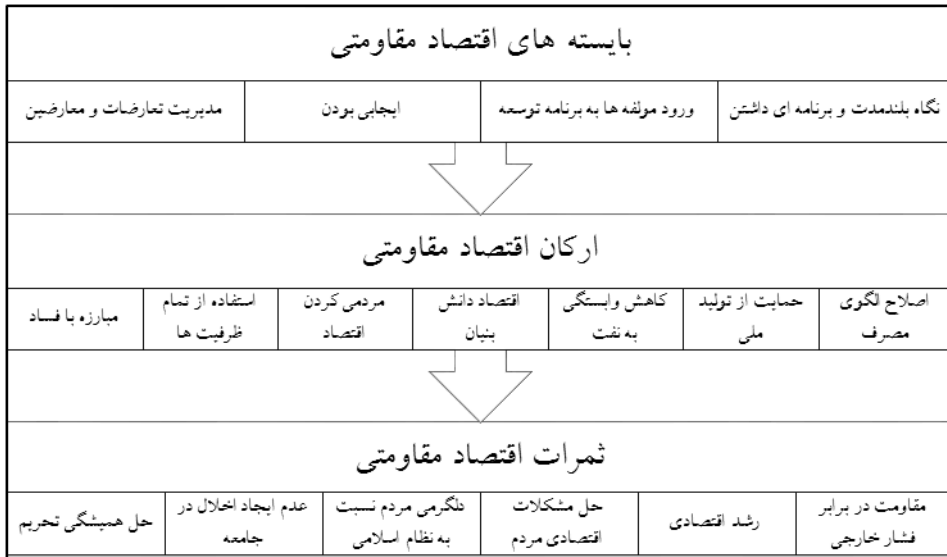
^۱ رجوع شود به آیات ۳۰ سوره فصلت، ۱۶ سوره جن، ۱۲ و ۱۳ سوره هود و ۵۰ سوره شوری

خوداتکایی به معنی بسته بودن اقتصاد نیست اما روابط اقتصادی و بورن گرایی باید به ترتیبی باشد که اتکا به داخل حفظ بشود. امکان واکنش هوشمندانه، فعال و سریع در برابر تهدیدات داشته باشیم که این نیازمند سیستم‌های اطلاعاتی کارآمد است. مدیریت مصرف و بهره‌وری حداکثری به وجود آورده شود. بودجه کشور وابستگی کمتری به فروش نفت پیدا کند. امنیت و ثبات اقتصادی ایجاد شود. سلامت اقتصادی ایجاد شود. با تورم به صورت جدی مقابله شود (دانش جعفری، ۱۳۹۱).

درخشان نیز معتقد است دو نگاه به مفهوم اقتصاد مقاومتی وجود دارد. در نگاه کوتاه‌مدت، اقتصاد مقاومتی به معنی مقاوم‌سازی اقتصاد در برابر تحریم‌ها و تکان‌های جهانی است اما در نگاه بلندمدت الگوی جدیدی و سیستمی است که بتواند برای مقابله با فشارها ظرفیت‌های جدیدی را فعال نماید. وی همچنین معتقد است تحولی که در نظام سیاسی در زمان انقلاب در کشور اتفاق افتاد باید در حوزه اقتصاد تکرار شود و اقتصاد مقاومتی در نگاه بلندمدت الگوی تحول‌یافته نظام اقتصادی کشور است. معصومی نیا نیز اقتصاد مقاومتی را مکانیزم شناسایی حوزه‌های فشار و تحریم و کنترل آن فشارها می‌داند و معتقد است اقتصاد مقاومتی با اقتصاد ریاضتی تفاوت ماهوی دارد. در اقتصاد مقاومتی برخلاف اقتصاد ریاضتی حقوق‌ها کاهش پیدا نمی‌کند بلکه تأکید بر استفاده از تمام ظرفیت‌هاست (معصومی نیا، ۱۳۹۱). او مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی را به شرح زیر تبیین می‌کند: ضرورت تدوین برنامه جامع، بها دادن و بالا بردن مشارکت مردم در اقتصاد، مبارزه با مفاسد، قطع وابستگی به نفت و ارتقای فرهنگ کار و تلاش (معصومی نیا، ۲۳: ۱۳۹۱).

تاری نیز بر این نکته تأکید می‌کند که اقتصاد مقاومتی یک بحث دفاعی صرف نیست بلکه ناظر بر تقویت بنیه اقتصادی است. در اقتصاد مقاومتی نیز شاخص‌های عمومی اقتصادی مطرح است و باید مورد توجه قرار بگیرد. شناسایی فرصت‌ها رکن اصلی اقتصاد مقاومتی است (تاری، ۱۳۹۱). سید نورانی کلیدی‌ترین مؤلفه اقتصاد مقاومتی را استقلال می‌داند (سیدنورانی، ۱۳۹۱). و فیروزآبادی پیشرفت در عین تحریم و شرایط سخت را کلیدی‌ترین عنصر اقتصاد مقاومتی می‌داند (فیروزآبادی، ۷: ۱۳۹۲).

اندیشه رهبر معظم انقلاب (مدظله‌العالی) نیز به‌عنوان خالق این واژه در قالب جدول زیر منظم شده است:



نمودار ۲: اندیشه مقام معظم رهبری در موضوع اقتصاد مقاومتی (محقق)

مجموعاً می توان اقتصاد مقاومتی را مدل توسعه پایدار و بومی جمهوری اسلامی در نظر گرفت که چه در شرایط تحریم ها و چه در شرایط پسا تحریم امکان توسعه و پیشرفت کشور را فراهم می آورد.

روش شناسی تحقیق

تحقیقات علمی بر اساس هدف تحقیق به سه دسته بنیادی، کاربردی، تحقیق و توسعه تقسیم می شود. هدف تحقیقات کاربردی توسعه دانش کاربردی در یک زمینه خاص است. به عبارت دیگر تحقیقات کاربردی به سمت کاربرد عملی دانش هدایت می شود (سرمد و دیگران، ۱۳۷۹: ۷۹). تحقیقات علمی بر اساس چگونگی به دست آوردن داده های مورد نیاز به دو دسته تحقیق توصیفی (غیرآزمایشی) و تحقیق آزمایشی تقسیم می شود. تحقیق توصیفی شامل مجموعه روش هایی است که هدف آن ها توصیف کردن شرایط یا پدیده های مورد بررسی است. اجرای تحقیق توصیفی می تواند صرفاً برای شناخت بیشتر شرایط موجود یا یاری دادن به فرآیند تصمیم گیری باشد (سرمد و دیگران، ۱۳۷۹: ۸۱).

در تحقیق حاضر از پارادایم تفسیری یا طبیعت گرایانه و از دسته روش های کیفی، روش خبره سنجی با استفاده از تکنیک تحلیل محتوای تم استفاده شده است.

روش جمع‌آوری اطلاعات

مهم‌ترین روش‌های گردآوری اطلاعات در تحقیق حاضر عبارت‌اند از: مطالعات کتاب‌خانه‌ای: جهت گردآوری اطلاعات در زمینه مبانی نظری و ادبیات موضوع تحقیق از منابع کتاب‌خانه‌ای، مقالات، کتاب‌های موردنیاز و نیز از طریق شبکه جهانی اطلاعات استفاده شده است.

تحقیقات میدانی: به منظور جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات برای تجزیه و تحلیل از روش مصاحبه عمیق استفاده شده است. دلیل اصلی انتخاب روش مصاحبه برای گردآوری اطلاعات، عدم وجود تحقیقات میدانی قبلی در زمینه اقتصاد مقاومتی و نسبت آن با نظام علمی کشور است. این موضوع به دلیل جدید بودن تاکنون مورد مطالعه گسترده پژوهشگران قرار نگرفته است. مصاحبه یک رویکرد جمع‌آوری اطلاعات است که به دنبال خلق یک فضای شنیداری است که در آن معانی از طریق یک تعامل متقابل و خلق هم‌زمان از دیدگاه‌های کلامی در جهت علایق دانش علمی ساخته می‌شود (Hesse-Biber et al., 2004). امروزه ابزار مصاحبه پرکاربردترین و مفیدترین ابزار جمع‌آوری اطلاعات در پژوهش‌های کیفی در رشته‌های علوم انسانی است. به‌طور ساده مصاحبه‌ها یک شیوه ایجاد داده‌های تجربی درباره جهان اجتماعی به‌وسیله درخواست از افراد برای صحبت در مورد دانایی‌شان و یا زندگی‌شان هستند. در این معنی مصاحبه‌ها شکل خاصی از مکالمه هستند (Holstein & Gubrium, 2004: 141).

پایایی یا قابلیت اعتماد مصاحبه

پایایی یعنی اگر در زمان‌های مختلف از این ابزار استفاده شود نتایج یکسانی را در برداشته باشد. در تحقیق حاضر علاوه بر دقت در مراحل مختلف فرایند مصاحبه، از روش بازآمایی یا باز آزمون برای اطمینان از پایایی مصاحبه‌ها استفاده شده است.

برای محاسبه پایایی باز آزمون از میان مصاحبه‌های انجام‌گرفته چند مصاحبه به‌عنوان نمونه انتخاب شده و هرکدام از آن‌ها در یک فاصله زمانی کوتاه و مشخص دو بار کدگذاری شدند.

سپس این دو کدگذاری با یکدیگر مقایسه می‌شوند:

درصد پایایی باز آزمون = ((تعداد توافقات * ۲) / تعداد کل کدها) * ۱۰۰٪

در تحقیق حاضر برای محاسبه پایایی باز آزمون، از بین مصاحبه‌های انجام‌گرفته، تعداد ۳ مصاحبه انتخاب‌شده و هرکدام از آن‌ها در یک بازه زمانی مشخص، دو بار کدگذاری شده‌اند. نتایج حاصله عبارت است از:

جدول ۳: جدول محاسبه پایایی آزمون

ردیف	عنوان مصاحبه	تعداد کل کدها	تعداد توافقات	تعداد عدم توافقات	پایایی باز آزمون (درصد)
۱	دوم	۱۱۰	۵۰	۵	۹۰,۱
۲	هفتم	۹۸	۴۱	۳	۸۳,۶
۳	دهم	۸۸	۳۹	۳	۸۸,۶
	کل	۲۹۶	۲۴۰	۱۱	۸۷,۸

همان‌طور که در جدول بالا مشاهده می‌شود، تعداد کل کدها در فاصله زمانی موردنظر برابر ۲۹۶ است و با توجه به فرمول موردنظر، درصد پایایی مصاحبه برابر ۸۷,۸ است. با توجه به این‌که درصد محاسبه‌شده بیشتر از ۶۰ درصد هست، قابلیت اعتماد و پایایی مصاحبه مورد تأیید است.

اعتبار یا روایی مصاحبه

تأیید اعتبار یا روایی مصاحبه به این معنی است که آیا ابزار موردنظر که مصاحبه است، قادر است مفهوم موردنظر ما را ارزیابی کند؟ آیا ابزار به‌درستی انتخاب‌شده است یا خیر؟ این سؤال اصلی در مفهوم روایی است. به‌طورکلی در پژوهش‌های کیفی در مورد تحقیق روایی لازم است برای هرکدام از هفت مرحله فرایند مصاحبه، برقرار بودن روایی را نشان داد تا صحت انتخاب ابزار موردنظر تأیید گردد. برای تحقیق حاضر نیز بررسی روایی مصاحبه به شرح زیر است:

انتخاب موضوع. اعتبار یک مطالعه بر فرضیات نظری است و سؤالات مطالعه باید بر مبنای مبانی نظری تحقیق استخراج‌شده باشد. در تحقیق حاضر، جهت اطمینان از درستی موضوع انتخاب‌شده، مبانی نظری و پیشینه تحقیقات مبنای انتخاب موضوع قرار گرفت و سؤال اصلی تحقیق بر مبنای مبانی نظری تحقیق ارائه شد.

طراحی. اعتبار یافته‌های پژوهش به مدل طراحی مصاحبه برمی‌گردد. محقق برای کسب اطمینان از اعتبار در مرحله طراحی کتب و مقالات متعددی در زمینه طراحی و انجام مصاحبه مورد مطالعه قرارداد (Kvale, 1996; Brewerton & Millward, 2001)، همچنین پایان‌نامه‌های موجود در دانشکده با روش تحقیق یکسان را نیز مورد مطالعه قرار داده و در مرحله آخر با نخبگان و صاحب‌نظران این حوزه طی دو جلسه، مشورت‌هایی مفصلی را انجام داده است که تا از اعتبار فرایند مصاحبه در مرحله طراحی مطمئن گردد.

موقعیت مصاحبه. اعتبار در موقعیت مصاحبه، به رعایت اعتماد در گزارش‌های مربوط به موضوع و کیفیت خود مصاحبه اطلاق می‌شود. در تحقیق حاضر با توجه به نگارش محتوای مصاحبه‌ها توسط خود محقق و با توجه به اعمال دقت فراوان در فرایند مصاحبه و در طرح سؤالات در حین مصاحبه و کنترل مستمر اطلاعات کسب‌شده، می‌توان ادعا کرد، در این مرحله فرایند دارای اعتبار بالا و روایی قابل قبول است.

تحلیل محتوا. اعتبار تحلیل بستگی به چگونگی گنجاندن سؤالات در مصاحبه و نیز منطقی دارد که محقق برای تفسیر پاسخ‌ها مورد استفاده قرار داده است. در تحقیق حاضر در ترتیب سؤالات، نظم منطقی و سیر موضوعی سؤالات مدنظر بوده و با دقت سؤالات چینش شده به این ترتیب که در ابتدا سؤال اصلی تحقیق از مصاحبه‌شونده مورد پرسش قرار گرفته و سپس در ادامه سؤالات طبق سیر مشخص قرار گرفته است تا عنوانی از سؤالات و با توجه مبانی نظری تحقیق جا نماند. از این رو اعتبار فرایند در مرحله تحلیل نیز اعتبار بالا و قابل قبولی است.

تائید. در این مرحله خود روایی و پایایی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. برای اطمینان از پایایی مصاحبه‌ها از تکنیک باز آزمونی استفاده شد که به اعتقاد وال (۱۹۹۶) بهترین روش برای ارزیابی پایایی در پژوهش‌های کیفی است. تکنیک آماری مشخصی برای ارزیابی اعتبار و روایی ابزار مصاحبه توسعه داده نشده است و تنها روش اطمینان از روایی، بررسی دقیق و گام‌به‌گام هفت مرحله فرایند مصاحبه است که برای پژوهش حاضر صورت گرفته است.

گزارش دهی. در گزارش دهی اعتبار به این معنی است که آیا گزارش مربوطه برآورد دقیقی از یافته‌های مطالعه را ارائه می‌کند یا خیر؟ گزارش‌های تحقیق حاضر در فصل چهارم و پنجم

ارائه شده و در تنظیم آن‌ها نهایت دقت مورد استفاده قرار گرفت تا در این مرحله نیز روایی مورد نظر تأیید گردد.

نمونه آماری و روش نمونه‌گیری

در تحقیق حاضر برای انتخاب نمونه‌ها از روش نمونه‌گیری گلوله برفی^۱ استفاده شده است. در تکنیک گلوله برفی، هر شرکت‌کننده در پژوهش، محقق را به شرکت‌کنندگان دیگر راهنمایی می‌کند و همین‌طور ادامه می‌یابد و این فرایند تا زمانی که داده جدیدی اضافه نگردد و اطلاعات تبدیل به داده‌های تکراری شوند، ادامه می‌یابد. لازم به ذکر است که یکی از معایب این روش که باید در اجرا به آن دقت شود آن است که شرکت‌کنندگان کاملاً مشابه بوده و این مسئله باعث دوری پژوهش از هدف خود شود (استبرگ، ۱۳۸۴: ۱۱۴). در همین رابطه لینکلن و گویا اظهار می‌کنند در یک مطالعه دقیق که با دقت طراحی و اجرا شده، می‌توان با حدود ۱۲ شرکت‌کننده به نقطه اشباع رسید. وال (۱۹۹۶) نیز معتقد است که در هنگامی که هدف از مصاحبه کشف الگوی جدید است، با توجه به زمان و محدودیت‌های طبیعی حجم نمونه مطلوب بین عدد ۵ تا ۲۵ خواهد بود (Kvale, 1996: 101).

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

در تحقیق حاضر، از فن تحلیل تم برای تجزیه و تحلیل اطلاعات حاصله از مصاحبه‌ها استفاده شده است. مؤلفه اصلی تکنیک تم، شناسایی و بیان الگوها یا تم‌های موجود در میان داده‌هاست. اساساً رویکردهای کیفی در تحقیق بسیار پیچیده و ظریف بوده و تحلیل تم یک تکنیک اساسی برای تحلیل‌های روش‌های کیفی به حساب می‌آید. تحلیل تم نخستین روش تحلیلی است که محققان باید فراگیرند زیرا این روش، مهارت اصلی بسیاری از روش‌های تجزیه تحلیل کیفی دیگر نیز می‌باشد (Braun & Clarke, 2006: 78).

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

پس از انجام مصاحبه‌ها و تجزیه تحلیل داده‌ها و گزاره‌های برآمده از آن با استفاده از تکنیک تم، ده مؤلفه به‌عنوان یافته‌های تحقیق و تحت عنوان مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی به همراه عناصر هر مؤلفه استخراج گردید که در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۴: مؤلفه‌ها و عناصر الگوی جامع اقتصاد مقاومتی

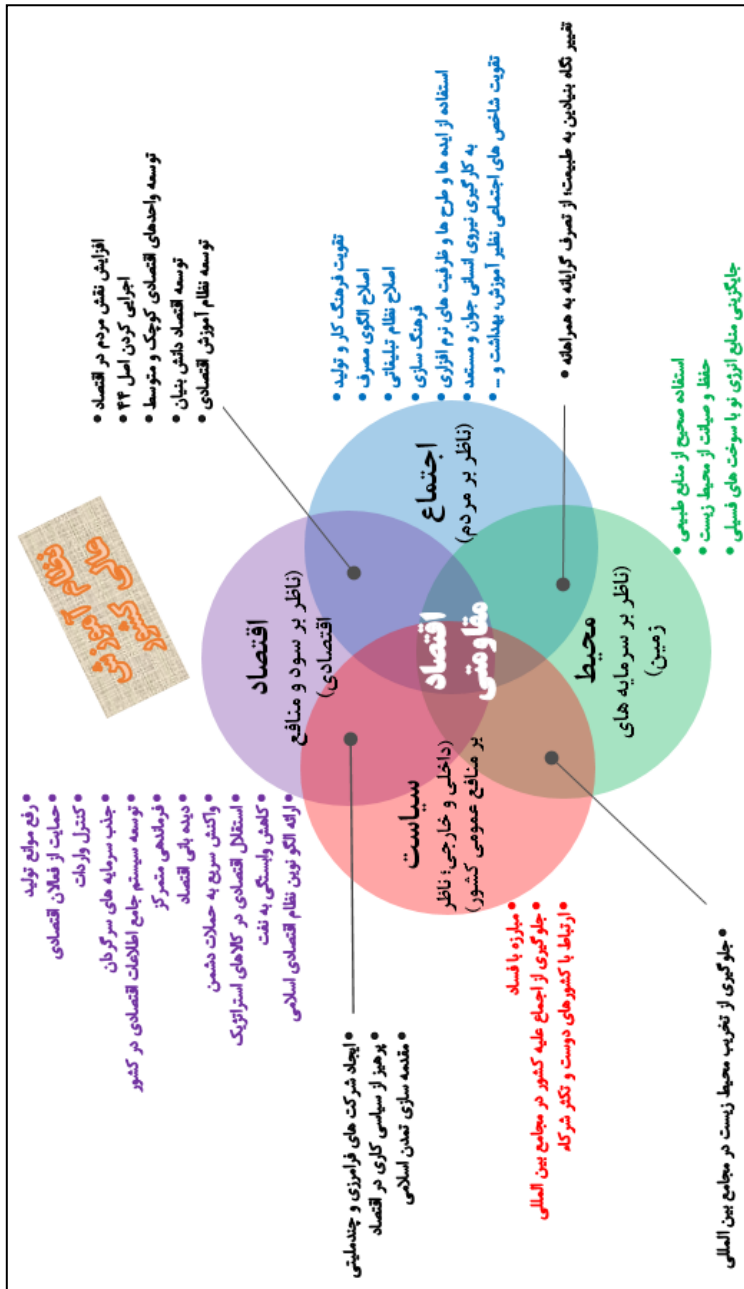
مؤلفه‌ها	عناصر هر مؤلفه
۱ عقلانیست اقتصادی	فرماندهی متمرکز دیدهبانی اقتصادی و آمارهای دقیق و آسیب‌شناسی نظام اقتصادی پرهیز از سیاسی‌کاری و اقدامات غیراقتصادی واکنش سریع نظام اقتصادی به حملات دشمن استفاده صحیح از منابع محدود به‌ویژه محیط‌زیست استفاده از منابع انرژی نو به‌جای انرژی‌های فسیلی
۲ مردمی کردن اقتصاد	افزایش نقش مردم در اقتصاد اجرائی کردن اصل ۴۴ قانون اساسی توسعه واحدها و بنگاه‌های اقتصادی کوچک و متوسط مبارزه با فساد و نهادهای اشرافی توسعه سیستم جامع اطلاعات اقتصادی در کشور
۳ حمایت از تولید ملی	رفع موانع تولید در داخل کشور حمایت از فعالان اقتصادی و تولیدگران کنترل و مدیریت واردات بی‌رویه
۴ خوداتکمایی و خودکفایی	استقلال کامل در کالاهای استراتژیک و نیازهای اساسی جامعه کاهش وابستگی به نفت و جایگزینی درآمدهای غیرنفتی با درآمدهای نفتی حفظ و صیانت از منابع طبیعی و محیط‌زیست تغییر الگوی مصرفی مردم
۵ اقتصاد دانش‌بنیان	تقویت و توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان و پارک‌های علم و فناوری اصلاح نظام آموزشی و توسعه کیفی آموزش عالی و تحصیلات تکمیلی کشور
۶ دیپلماسی اقتصادی	برقراری ارتباط با کشورهای دوست و متکثر کردن شرکا تلاش برای جلوگیری از اجماع علیه کشور در مجامع گوناگون بین‌المللی تلاش در مجامع بین‌المللی در جهت جلوگیری از تخریب زمین

	ایجاد شرکت‌ها و مؤسسات اقتصادی فرامرزی مشترک		
۷	تقویت فرهنگ کار و تولید اصلاح الگوی مصرف اصلاح بینش به طبیعت و محیط پیرامونی	سبک زندگی اسلامی	
۸	استفاده از ایده‌ها، فکرها و نیروی انسانی جوان و مستعد استفاده از سرمایه‌های مادی و جذب سرمایه‌های سرگردان استفاده‌ی بهینه از منابع طبیعی و محیط‌زیست	استفاده از تمام ظرفیت‌ها	
۹	اصلاح نظام تبلیغاتی فرهنگ‌سازی	گفتمان سازی و فرهنگ‌سازی	
۱۰	مقدمه‌ای بر نظام جامع اقتصادی اسلامی در راستای تحقق تمدن اسلامی طراحی زیرسیستم اقتصادی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت تغییر بنیادین نگاه به طبیعت؛ تبدیل نگاه تصرف‌گرایانه به نگاه همراهانه	مدل اقتصادی دینی	

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

در دیدگاه نوین توسعه، پیشرفت اقتصادی بدون پیشرفت در حوزه‌های دیگر نه تنها ناپایدار است بلکه در درازمدت موجب لطمات شدیدی برای جامعه خواهد بود. به همین دلیل مدل‌های توسعه پایدار که توسعه را در سطحی بالاتر و در نسبت با مسائل اجتماعی و محیطی مطرح می‌سازند، جایگزین مدل‌های توسعه شدند. مدل‌های توسعه پایدار از سه حوزه اقتصاد، اجتماع و محیط تشکیل شده است. در حوزه اقتصاد، رشد شاخص‌های اقتصادی، بهبود شرایط اقتصادی مردم، افزایش سود، افزایش رفاه عمومی و کاهش فقر و بیکاری جز عناصر اصلی است. در حوزه اجتماع توجه بر افراد جامعه است و بر شاخص‌های اجتماعی نظیر آموزش و بهداشت عمومی، عدالت و برابری تأکید می‌گردد. همچنین رشد فرهنگی جامعه در این مقوله حائز اهمیت است. در حوزه محیطی نیز تکیه بر حفظ منابع طبیعی و محیط‌زیست است. تصور نامحدود بودن منابع طبیعی امروز کاملاً منسوخ شده و نگهداری محیط‌زیست و حفظ منابع طبیعی و انتقال آن به نسل‌های بعدی امری ضروری و اخلاقی است. رعایت شاخص‌های

مطرح شده موجب توسعه‌ای خوش‌آهنگ و پایدار برای جامعه خواهد شد. همچنین عدم توجه به اقتضائات بومی موجب ناکارآمدی مدل توسعه و بلکه باعث زوال جامعه خواهد شد. جمهوری اسلامی ایران نیز با توجه به شرایط ویژه‌ی خود نیازمند مدلی از توسعه پایدار است که بتواند جامعه را به جایگاه حقیقی خود در جهان برساند. الگوی نهایی که منطبق با نظر خبرگان نیز است، ارائه می‌گردد.



شکل ۱: الگوی جامع اقتصاد مقاومتی در پارادایم توسعه پایدار

فهرست منابع

الف - منابع فارسی:

- توحیدی نیا، ابوالقاسم، اخلاق، اقتصاد و محیط‌زیست (۱۳۸۳). دو فصلنامه جستارهای اقتصادی، شماره ۲.
- دانش جعفری، داوود. (۱۳۹۲). تاملی در باب اقتصاد مقاومتی. جزوه آموزشی
- ضرابی، اصغر و مهری اذانی، (۱۳۸۰). توسعه پایدار در جهان صنعتی و در حال توسعه، تهران، مجله رشد آموزش جغرافیا، شماره ۵۹.
- علیزاده. (۱۳۹۲). تاملاتی در موضوع اقتصاد مقاومتی، نشست تخصصی اقتصاد مقاومتی دانشگاه علامه طباطبایی.
- فیروزآبادی، مرتضی. ۱۳۹۲، چند نکته در باب اقتصاد مقاومتی، انتشارات سازمان پدافند غیرعامل، ص ۱۱۹-۱۲۹.
- سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس؛ حجازی، الهه. (۱۳۸۵). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. نشر آگه.
- میرمعزی. (۱۳۹۲)، چستی اقتصاد مقاومتی، نشست اقتصاد مقاومتی دانشگاه علامه طباطبایی
- قوامی. (۱۳۹۲)، چستی اقتصاد مقاومتی، نشست اقتصاد مقاومتی دانشگاه علامه طباطبایی
- درخشان. (۱۳۹۲)، چستی اقتصاد مقاومتی، نشست اقتصاد مقاومتی دانشگاه علامه طباطبایی
- معصومی نیا. (۱۳۹۲)، چستی اقتصاد مقاومتی، نشست اقتصاد مقاومتی دانشگاه علامه طباطبایی

ب - منابع انگلیسی:

- Braun, Virginia & Clarke, Victoria. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in psychology*, 3:77-101.
- Ciegis, Remigijus (2003), Management principle of society's sustainable development and transformation of economy, *Transformation in Business & Economic*, vol. 2, No. 24.
- Hesse-Biber, Sharlene Nagy; Leavy, (2004). *Approaches to qualitative Research*. New York: Oxford university press.

- Holstein, James A. Gubrium, Jaber, (2004). The Active interview in David Silverman (Ed). Qualitative research: Theory, Method and practice. London: Sage Publication.
- Kvale, Sreinar. (1996). Interviews: An Introduction to Qualitive Research Interviewing. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Pezzey, J. C. and Toman, Michael A. (2001), "progress and Problems in the Economics of Sustainability", Center for Resource and Environmental Studies, Australian National University Canberra, ACT 0200, Australia
- Robert, K. H., Daly, H., Hawken, P., and Holmberg, J. (1997); a compass for sustainable Development, International Journal of Sustainable Development and World Ecology (4):79-92.
- Wiener, Jonathan (2000), from sustainable development to sustainable governance, Law school and Nicholas school of the Environment, Duke University.
- Woodward, Richard T. (2000), "Sustainability as Intergenerational Fairness: Efficiency, Uncertainty, and Numerical Methods", American Journal of Agricultural Economics, Vol. 82, No. 3 (Aug., 2000), pp. 581-593.